

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعهدنامه‌ی اصالت اثر و رعایت حقوق دانشگاه

تمامی حقوق مادّی و معنوی مترتب بر نتایج، ابتکارات، اختراعات و نوآوری‌های ناشی از انجام این پژوهش، متعلق به **دانشگاه محقق اردبیلی** می‌باشد. نقل مطلب از این اثر، با رعایت مقررات مربوطه و با ذکر نام دانشگاه محقق اردبیلی، نام استاد راهنما و دانشجو بلامانع است.

اینجانب **علی نویدگبلو** دانش‌آموخته‌ی مقطع کارشناسی ارشد رشته‌ی **باستان‌شناسی** گرایش **پیش از تاریخ** دانشکده‌ی علوم انسانی **دانشگاه محقق اردبیلی** به شماره‌ی دانشجویی **۹۰۱۱۳۳۱۱۱** که در تاریخ **۹۲/۰۶/۱۳** از پایان‌نامه‌ی تحصیلی خود تحت عنوان **بررسی و طبقه‌بندی زیورآلات عصر آهن I و II در ایران** دفاع نموده‌ام، متعهد می‌شوم که:

(۱) این پایان‌نامه را قبلاً برای دریافت هیچ‌گونه مدرک تحصیلی یا به عنوان هرگونه فعالیت پژوهشی در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی داخل و خارج از کشور ارائه ننموده‌ام.

(۲) مسئولیت صحّت و سقم تمامی مندرجات پایان‌نامه‌ی تحصیلی خود را بر عهده می‌گیرم.

(۳) این پایان‌نامه، حاصل پژوهش انجام شده توسط اینجانب می‌باشد.

(۴) در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و مقررات مربوطه و با رعایت اصل امانتداری علمی، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در متن و فهرست منابع و مأخذ ذکر نموده‌ام.

(۵) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده یا هرگونه بهره‌برداری اعم از نشر کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان‌نامه را داشته باشم، از حوزه‌ی معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه محقق اردبیلی، مجوزهای لازم را اخذ نمایم.

(۶) در صورت ارائه‌ی مقاله‌ی مستخرج از این پایان‌نامه در همایش‌ها، کنفرانس‌ها، سمینارها، گردهمایی‌ها و انواع مجلات، نام دانشگاه محقق اردبیلی را در کنار نام نویسندگان (دانشجو و اساتید راهنما و مشاور) ذکر نمایم.

(۷) چنانچه در هر مقطع زمانی، خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن (منجمله ابطال مدرک تحصیلی، طرح شکایت توسط دانشگاه و ...) را می‌پذیرم و دانشگاه محقق اردبیلی را مجاز می‌دانم با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات مربوطه رفتار نماید.

نام و نام خانوادگی دانشجو: **علی نویدگبلو**

امضا

تاریخ

دانشکده‌ی علوم انسانی
گروه آموزشی باستان‌شناسی

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد
در رشته‌ی باستان‌شناسی گرایش پیش از تاریخ

عنوان:

بررسی و طبقه‌بندی زیورآلات عصر آهن I و II در ایران

استاد (اساتید) راهنما:
دکتر کریم حاجی زاده

استاد (اساتید) مشاور:
دکتر حبیب شهبازی شیران

پژوهشگر:
علی نویدگبلو

تابستان - ۱۳۹۲

دانشکده‌ی علوم انسانی
گروه آموزشی باستان‌شناسی

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد
در رشته‌ی باستان‌شناسی گرایش پیش از تاریخ

عنوان:

بررسی و طبقه‌بندی زیورآلات عصر آهن I و II در ایران

پژوهشگر:

علی نویدگیلو

ارزیابی و تصویب شده‌ی کمیته‌ی داوران پایان‌نامه با درجه‌ی .....

نام و نام خانوادگی	مرتبه‌ی علمی	سمت	امضاء
دکتر کریم حاجی زاده	استادیار	استاد راهنما و رییس کمیته‌ی داوران	
دکتر حبیب شهبازی شیران	مربی	استاد مشاور	
دکتر رضا رضالو	استادیار	داور	

شهریور - ۱۳۹۲

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم که همیشه حامی و پشتیبان من بوده اند

و

همسرم، دل انگیزترین نغمه سرای زندگیم.

سپاسگزاری:

حمد و سپاس به درگاه ذات اقدس الهی و شکر بی کران نعمت‌های بی شمارش که توفیق نگارش و اتمام رساله حاضر را به این بنده حقیر عطا فرمود. در مقام سپاس بر خود لازم می دانم پس از حمد و ستایش به درگاه خداوند باری تعالی، از کلیه اساتید محترم و گرانقدرم که در تهیه و تدوین این رساله مرا یاری کردند کمال سپاسگزاری را نمایم.

در اینجا فرصت را غنیمت شمرده و بر خود لازم می دانم از استاد راهنمای محترم جناب آقای دکتر کریم حاجی زاده و همچنین از استاد مشاور محترم جناب آقای حبیب شهبازی شیران که با راهنمایی‌های راهگشا و مساعدت‌های فراوان مرا در تدوین این رساله یاری نموده‌اند تشکر و قدردانی نمایم. همچنین از استاد ارجمند جناب آقای دکتر رضا رضالو مدیر گروه باستان‌شناسی دانشگاه محقق اردبیلی، که برای دانشجویان این گروه همچون برادری مهربان و دلسوز هستند نهایت تشکر و قدردانی را دارم.

همچنین از همکاری صمیمانه مدیران و کارکنان سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به ویژه در استان‌های تهران، تبریز و اردبیل، کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشگاه محقق اردبیلی، موزه ملی ایران، مدیر محترم موزه آذربایجان جناب آقای مهندس یزدانی کمال تقدیر و سپاس را دارم.

نام خانوادگی دانشجو: نویدگبلو	نام: علی
عنوان پایان‌نامه: بررسی و طبقه‌بندی زیورآلات عصر آهن I و II در ایران	
استاد (اساتید) راهنما: دکتر کریم حاجی زاده استاد (اساتید) مشاور: دکتر حبیب شهبازی شیران	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: باستان‌شناسی
گرایش: پیش از تاریخ	دانشگاه: محقق اردبیلی
دانشکده: علوم انسانی	تاریخ دفاع: ۱۳۹۲/۶/۱۳
	تعداد صفحات: ۱۹۵ صفحه
<p>چکیده:</p> <p>با شروع عصر آهن (۱۵۰۰-۵۵۰ ق.م) در ایران، تحولات چشمگیری در ساختارهای اجتماعی و الگوهای استقراری اتفاق افتاده است. از جمله عوامل موثر در این زمینه می‌توان به عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی اشاره نمود که مهمترین نتیجه این تحولات، توسعه و ارتقای مادی جوامع پیش از تاریخ در فلات ایران بوده است. همزمان با این تحولات، طیف وسیعی از زیورآلات فلزی از جنس مفرغ، نقره و طلا ساخته می‌شود. در ساخت و تولید زیورآلات عصر آهن، نه تنها از لحاظ کمیت و کیفیت بلکه از لحاظ فنون فلزگری نیز تحولات عمده و اساسی نسبت به دوران مفرغ مشاهده می‌شود.</p> <p>این زیورآلات در گستره وسیعی از مناطق مختلف ایران از جمله: شمال، شمال غرب، فلات مرکزی و غرب شناسایی شده است. به لحاظ گونه‌شناسی، زیورآلات این دوره را می‌توان در دو گروه ساده و تزیینی تقسیم‌بندی کرد و به نظر می‌رسد که در ساخت و تولید زیورآلات این دوره از سبک‌های هنری بومی و منطقه‌ای استفاده می‌شده است. به نظر می‌رسد که در این دوران افزایش و تنوع زیورآلات فلزی ناشی از افزایش ثروت در جامعه بوده است. هدف اساسی این پژوهش، گونه‌شناسی و مقایسه این زیورآلات در محوطه‌های همزمان عصر آهن در این مناطق و ارتباط نقوش و فرم این زیورآلات با باورها و اعتقادات مردمان عصر آهن می‌باشد. با توجه به مطالعات انجام شده به نظر می‌رسد که باورها و اعتقادات هنرمندان در شکل‌گیری نقوش زیورآلات تأثیر به‌سزایی داشته است و می‌توان بینش و افکار هنرمندان را در میان نقوش و فرم‌های این زیورآلات مشاهده کرد. به نظر می‌رسد اقلیم منطقه و طبیعت و کنسارهای موجود در مناطق در ساخت زیورآلات این دوران تأثیر به‌سزایی داشته است.</p>	
<p>کلید واژه‌ها: زیورآلات فلزی، عصر آهن I و II، گونه‌شناسی، نقوش</p>	

فصل اول: کلیات طرح تحقیق

2-1-1- مقدمه	2
2-1-2- بیان مسأله	5
1-2-1- سوالات تحقیق	5
2-2-1- فرضیات تحقیق	5
3-2-1- اهداف تحقیق	5
4-2-1- روش تحقیق	6
5-2-1- ضرورت و اهمیت تحقیق	6
6-2-1- پیشینه تحقیق	6

فصل دوم: کلیات جغرافیایی فلات ایران

1-2-1- نگاهی مختصر به جغرافیای مناطق مورد مطالعه	8
2-2-1- موقعیت طبیعی، جغرافیایی و اکولوژی فرهنگی شمال غرب ایران	9
1-2-2- ناهمواری های شمال غرب ایران	9
3-2-1- موقعیت طبیعی، جغرافیایی و اکولوژی فرهنگی شمال ایران	10
4-2-1- موقعیت طبیعی، جغرافیایی و اکولوژی فرهنگی فلات مرکزی ایران	12
1-4-2- فلات مرکزی از دیدگاه باستان شناسی	12
5-2-1- موقعیت طبیعی، جغرافیایی و اکولوژی فرهنگی غرب ایران	15

فصل سوم: تاریخچه فلزکاری در ایران باستان

1-3-1- تاریخچه فلزکاری در ایران باستان	17
2-3-1- عصر فلزات	19
1-2-3- عصر مس	19
2-2-3- عصر مفرغ	21
3-2-3- ظهور فلز و جایگاه عصر آهن	25
3-3-1- مبانی نظری عصر آهن ایران	26
4-3-1- شیوه ی تولید آهن و ساخته های آهنی	27
5-3-1- منابع معدنی آهن	28
6-3-1- عوامل گسترش تولید آهن	30
1-6-3- عوامل اقتصادی	30
2-6-3- عوامل تکنولوژیکی	31
3-6-3- عوامل سیاسی - اجتماعی	31
7-3-1- کرونولوژی (تاریخ گذاری) عصر آهن در ایران	31

فصل چهارم: بررسی و طبقه‌بندی زیورآلات عصر آهن ایران در مناطق مورد مطالعه

- 34-1-4- تاریخچه استفاده از زیورآلات در ایران 34
- 36-2-4- زیورآلات عصر آهن 36
- 38-3-4- زیورآلات عصر آهن در شمال ایران 38
- 39-1-3-4- تپه مارلیک 39
- 39-1-1-3-4- حفاری در تپه مارلیک 39
- 41-2-1-3-4- وجه تسمیه مارلیک 41
- 42-3-1-3-4- زیورآلات زرین مارلیک 42
- 42-1-3-1-3-4- گردنبندها و آویزها 42
- 44-2-3-1-3-4- گوشواره و انگشترها 44
- 44-3-3-1-3-4- دستبندهای طلا 44
- 45-4-3-1-3-4- دکمه های تزئینی 45
- 45-5-3-1-3-4- سایر زیورآلات 45
- 45-2-3-4- گاهنگاری گورستان مارلیک 45
- 49-3-3-4- گونه شناسی مجموعه زیورآلات گورستان مارلیک 49
- 50-4-3-4- زیورآلات و شواهد آیینی در گورستان مارلیک 50
- 53-5-3-4- مقایسه نقوش زیورآلات گورستان مارلیک با نمونه های مشابه در تمدن های همجوار 53
- 53-1-5-3-4- مهره های دو و چهار پیچان 53
- 53-2-5-3-4- آویزهای مدور طلایی با نقش ستاره 53
- 55-3-5-3-4- جمع بندی و نتیجه گیری 55
- 56-4-4- کلورز 56
- 57-1-4-4- وسایل تزئینی و زیورآلات کلورز 57
- 58-5-4- گورستان قلعه کوتی و زیورآلات مکشوفه از آن 58
- 59-6-4- معرفی منطقه و گورستان جمشید آباد 59
- 60-1-6-4- بررسی و طبقه بندی اشیاء مفرغی مکشوفه از گورستان جمشید آباد 60
- 61-2-6-4- مقایسه گورهای مکشوفه از گورستان جمشید آباد با دیگر محوطه های عصر آهن 61
- 62-3-6-3-4- بررسی و مقایسه داده های مفرغی گورستان جمشیدآباد با یافته های مشابه 62
- 63-4-6-4- جمع بندی و نتیجه گیری 63
- 65-7-4- فلزگری زیورآلات عصر آهن در شمال غرب ایران 65
- 66-1-7-4- تپه حسنلو 66
- 67-1-1-7-4- گونه شناسی زیورآلات مکشوفه از تپه حسنلو 67
- 67-2-1-7-4- گوشواره های طلا 67
- 68-3-1-7-4- گردنبندها و انگوها 68
- 68-4-1-7-4- آویزهای مفرغی 68
- 68-5-1-7-4- دکمه های طلا 68
- 69-6-1-7-4- پیشانی بندها 69
- 69-2-7-4- دینخواه تپه 69

- 70 ..... 1-2-7-4- گونه شناسی زیورآلات مکشوفه از دینخواه تپه
- 70 ..... 2-2-7-4- سنجاق ها
- 70 ..... 3-2-7-4- گوشواره ها
- 71 ..... 4-2-7-4- انگوها و دستبندها
- 71 ..... 5-2-7-4- انگشترها
- 71 ..... 6-2-7-4- دکمه ها و مهره ها
- 72 ..... 7-2-7-4- طوق
- 72 ..... 3-7-4- کردلر تپه
- 72 ..... 1-3-7-4- زیورآلات مکشوفه از کردلر تپه
- 73 ..... 4-7-4- محوطه مسجد کبود
- 73 ..... 1-4-7-4- پیشینه مطالعات باستان شناسی در محوطه مسجد کبود
- 75 ..... 2-4-7-4- طبقه بندی اشیاء فلزی گورستان مسجد کبود
- 76 ..... 3-4-7-4- گونه شناسی زیورآلات مکشوفه از گورستان مسجد کبود
- 76 ..... 1-3-4-7-4- سنجاق ها
- 78 ..... 2-3-4-7-4- گوشواره ها
- 79 ..... 3-3-4-7-4- انگوها و دستبندها
- 80 ..... 4-3-4-7-4- انگشترها
- 80 ..... 5-3-4-7-4- مهره ها و دکمه های تزئینی
- 81 ..... 6-3-4-7-4- جمع بندی و نتیجه گیری
- 82 ..... 5-7-4- زیویه
- 82 ..... 1-5-7-4- گونه شناسی زیورآلات زیویه و مقایسه ی آن با تمدن های همجوار
- 84 ..... 6-7-4- موقعیت و محدوده گورستان چنگبار
- 85 ..... 1-6-7-4- انواع اشیاء و فراوانی آن ها
- 85 ..... 2-6-7-4- فراوانی اشیاء مختلف در گورها
- 86 ..... 3-6-7-4- جمع بندی و نتیجه گیری
- 87 ..... 4-6-7-4- انواع سنجاق های مکشوفه از گورستان چنگبار
- 87 ..... 1-4-6-7-4- سنجاق ساده
- 88 ..... 2-4-6-7-4- سنجاق با انتهای مخروطی شکل
- 88 ..... 3-4-6-7-4- سنجاق با نوارهای برجسته و فرو رفته در انتها
- 88 ..... 4-4-6-7-4- سنجاق با انتهای حلقه شده
- 88 ..... 5-4-6-7-4- سنجاق با انتهای سوراخ شده
- 88 ..... 6-4-6-7-4- سنجاق با سوراخی در میانه ی آن
- 89 ..... 7-4-6-7-4- سنجاق با سوراخی در سمت انتها
- 89 ..... 8-4-6-7-4- سنجاق با انتهای کروی و سه زائده
- 89 ..... 9-4-6-7-4- سنجاق با انتهای کروی و چهار زائده
- 90 ..... 10-4-6-7-4- مقایسه سنجاق های گورستان چنگبار با سایر محوطه های عصر آهن در ایران
- 92 ..... 11-4-6-7-4- اشیاء مفرغی - آهنی
- 93 ..... 12-4-6-7-4- اشیاء آهنی

- 94 ..... 13-4-6-7-4 - اشیاء طلایی
- 94 ..... 14-4-6-7-4 - اشیاء نقره ای
- 95 ..... 15-4-6-7-4 - گاهنگاری گورستان چنگبار
- 97 ..... 16-4-6-7-4 - جمع بندی و نتیجه گیری
- 98 ..... 8-4 - تاریخچه مطالعات عصر آهن در فلات مرکزی ایران
- 100 ..... 1-8-4 معرفی و طبقه بندی اشیاء فلزی مکشوفه از محوطه های عصر آهن در فلات مرکزی ایران
- 100 ..... 2-8-4 - تپه سیلک
- 102 ..... 1-2-8-4 - گونه شناسی زیورآلات مکشوفه از تپه سیلک
- 103 ..... 3-8-4 - تپه قبرستان
- 105 ..... 1-3-8-4 - گور شماره I در ترانشه E
- 105 ..... 2-3-8-4 - گور شماره II در ترانشه E
- 106 ..... 3-3-8-4 - گور شماره I در ترانشه Q22
- 106 ..... 4-3-8-4 - گور شماره II در ترانشه Q22
- 107 ..... 5-3-8-4 - گور شماره I در ترانشه D34
- 107 ..... 6-3-8-4 - گونه شناسی زیورآلات مکشوفه از تپه قبرستان
- 109 ..... 7-3-8-4 - پیوندهای فرهنگی تپه قبرستان با محوطه های عصر آهن منطقه از نظر زیورآلات
- 111 ..... 4-8-4 - تپه سگزآباد
- 113 ..... 1-4-8-4 - گونه شناسی زیورآلات مکشوفه از تپه سگزآباد
- 114 ..... 5-8-4 - تپه قیطره
- 115 ..... 1-5-8-4 - زیورآلات و وسایل آرایشی قیطره
- 115 ..... 6-8-4 - گورستان باستانی خوروبین
- 116 ..... 1-6-8-4 - گونه شناسی زیورآلات فلزی و اشیاء تجملی تپه خوروبین
- 118 ..... 7-8-4 - تپه صرم
- 119 ..... 1-7-8-4 - گونه شناسی زیورآلات مکشوفه از تپه صرم
- 121 ..... 8-8-3 - جمع بندی و نتیجه گیری
- 124 ..... 9-4 - معرفی و طبقه بندی اشیاء فلزی مکشوفه از محوطه های عصر آهن در غرب ایران
- 124 ..... 1-9-4 - لرستان و زیورآلات مکشوفه از آن
- 124 ..... 1-1-9-4 - سنجاق و سر سنجاق
- 128 ..... 2-1-9-4 - مقایسه نقوش سر سنجاق های لرستان با آثار مشابه سرزمین های دیگر
- 128 ..... 2-9-4 - تپه نوشیجان
- 129 ..... 1-2-9-4 - گونه شناسی زیورآلات مکشوفه از نوشیجان تپه
- 129 ..... 2-2-9-4 - گوشواره و دستبند
- 130 ..... 3-2-9-4 - حلقه های مارپیچی
- 130 ..... 4-2-9-4 - مهره ها و آویزهای مارپیچی
- 130 ..... 5-2-9-4 - نتیجه گیری از گنجینه نوشیجان تپه
- 131 ..... 3-9-4 - گودین تپه و زیورآلات مکشوفه از آن
- 132 ..... 4-9-4 - تپه گیان و زیورآلات مکشوفه از این محوطه
- 134 ..... 5-9-4 - باباجان

135..... 1-5-9-4 - زیورآلات مکشوفه از باباجان تپه

135..... 2-5-9-4 - جمع بندی و نتیجه گیری

فصل پنجم: نتیجه گیری

138..... نتیجه گیری

147..... نقشه‌ها، طرح‌ها، تصاویر، جداول

189..... منابع و مأخذ

فهرست نقشه‌ها

شماره و عنوان نقشه‌ها	صفحه
نقشه 1-2 شمال غرب ایران	148.....
نقشه 2-2 ناهمواری های شمال غرب ایران	149.....
نقشه 3-2 وضعیت استقرارهای عصر آهن در شمال غرب، شمال و فلات مرکزی ایران	142.....
نقشه 1-2 محوطه های استقراری و یا قبرستان های مرتبط با استقرارهای عصر آهن در ایران	150.....
نقشه 2-2 معادن سنگ آهن در آناتولی، ایران و قفقاز در عصر حاضر	151.....
نقشه 1-4 موقعیت جغرافیایی دینخواه تپه	151.....
نقشه 2-4 پلان کاوش های دینخواه تپه	152.....
نقشه 3-4 دشت قزوین و مسیر جاده ابریشم	152.....
نقشه 4-4 تپه سگزآباد و موقعیت ترانسه های مختلف آن	153.....
نقشه 5-4 موقعیت جغرافیایی گورستان خوروین	153.....
نقشه 6-4 موقعیت جغرافیایی محوطه های عصر آهن در غرب ایران	154.....

شماره و عنوان طرح‌ها	صفحه
طرح 1-4 زیورآلات مکشوفه از دینخواه تپه	155.....
طرح 2-4 زیورآلات مکشوفه از دینخواه تپه	155.....
طرح 3-4 زیورآلات مکشوفه از دینخواه تپه	156.....
طرح 4-4 طوق یا گردنبنده برنزی از دینخواه تپه	156.....
طرح 5-4 گوشواره S شکل از هفتتوان IV	157.....
طرح 6-4 دستبنده برنزی مکشوفه از سیلک B	157.....
طرح 7-4 سنجاق‌های برنزی مکشوفه از سیلک B	157.....
طرح 8-4 گور E-II و زیورآلات مکشوفه از آن	158.....
طرح 9-4 النگوها، دستبندها، سنجاق‌ها و سوزن‌های مفرغی از لرستان	159.....
طرح 10-4 پلان نوشیجان تپه	160.....
طرح 11-4 زیورآلات مکشوفه از نوشیجان تپه	161.....
طرح 12-4 پلان گودین تپه II	162.....
طرح 13-4 سنجاق برنزی مکشوفه از باباجان تپه	163.....
طرح 14-4 سنجاق ساده برنزی مکشوفه از باباجان تپه	163.....

164.....	تصویر 1-4 گردنبد زرین از مارلیک
165.....	تصویر 2-4 آویز زرین از مارلیک
165.....	تصویر 3-4 آویز زرین از مارلیک
165.....	تصویر 4-4 گوشواره زرین از مارلیک
166.....	تصویر 5-4 دستبند زرین با سر شیر از مارلیک
166.....	تصویر 6-4 دکمه زرین از مارلیک
166.....	تصویر 7-4 موبند به شکل فنر از مارلیک
166.....	تصویر 8-4 النگوی مفرغی از گورستان مارلیک
166.....	تصویر 9-4 النگوی مفرغی از گورستان مارلیک
166.....	تصویر 10-4 گوشواره طلایی مارلیک
167.....	تصویر 11-4 گوشواره طلایی از حسنلو
167.....	تصویر 12-4 گردنبد با مهره های سنگی از کلورز
167.....	تصویر 13-4 گردنبد با مهره های سنگی از کلورز
167.....	تصویر 14-4 گردنبد با مهره های سنگی از کلورز
168.....	تصویر 15-4 گردنبد زرین از کلورز
168.....	تصویر 16-4 گردنبد زرین از کلورز
168.....	تصویر 17-4 آویز حلقه ی برنزی از قلعه کوتی I
169.....	تصویر 18-4 گوشواره طلایی انگوری شکل از حسنلو
169.....	تصویر 19-4 گردنبد طلایی مکشوفه از تپه حسنلو
169.....	تصویر 20-4 گردنبد با مهره های لاجورد و عقیق از تپه حسنلو
170.....	تصویر 21-4 النگوی مفرغی از تپه حسنلو
170.....	تصویر 22-4 النگوی مفرغی از تپه حسنلو
170.....	تصویر 23-4 شیء مفرغی شکسته (سنجاق) از تپه حسنلو
170.....	تصویر 24-4 دینخواه تپه گور شماره B9a
170.....	تصویر 25-4 سنجاق از مسجد کبود نمونه قابل مقایسه با دینخواه تپه
171.....	تصویر 26-4 گوشواره های حلقوی ساده و 8 شکل از مسجد کبود
171.....	تصویر 27-4 الف) گوشواره S شکل از کردلر تپه ب) گوشواره S شکل از مسجد کبود
172.....	تصویر 28-4 سنجاق مفرغی ساده از مسجد کبود
172.....	تصویر 29-4 سنجاق مفرغی قبه دار با نقوش هندسی از مسجد کبود
172.....	تصویر 30-4 سنجاق مفرغی میله ای با سر حیوان شاخ دار از مسجد کبود
172.....	تصویر 31-4 سنجاق سر مفرغی با سر حیوان شاخ دار از مسجد کبود
173.....	تصویر 32-4 سنجاق مفرغی با نقش زیگزاک از مسجد کبود
173.....	تصویر 33-4 دستبند مفرغی دهانه باز از مسجد کبود
174.....	تصویر 34-4 دستبند مفرغی دهانه بسته از مسجد کبود

174.....	تصویر 35-4 انگشتر مفرغی به شکل ماریچ از مسجد کبود
174.....	تصویر 36-4 مهره از مسجد کبود
175.....	تصویر 37-4 مهره از مسجد کبود
175.....	تصویر 38-4 النگوی مفرغی از زیویه
176.....	تصویر 39-4 مهره های سنگی با نقش کنده از زیویه
176.....	تصویر 40-4 دستبند مفرغی از زیویه
177.....	تصویر 41-4 سنجاق مفرغی از زیویه
177.....	تصویر 42-4 گردنبند طلایی از زیویه
178.....	تصویر 43-4 دستبند طلایی با دو سر شیر از زیویه
178.....	تصویر 44-4 دست پوش طلای از زیویه
179.....	تصویر 45-4 حلقه مفرغی مکشوفه از گورستان خورویین
179.....	تصویر 46-4 گوشواره های برنزی از گورستان خورویین
180.....	تصویر 47-4 انواع سنجاق های برنزی از خورویین
180.....	تصویر 48-4 آویزهای برنزی (زنگوله) مکشوفه از خورویین
181.....	تصویر 49-4 آویزهای برنزی (دکمه) مکشوفه از خورویین
181.....	تصویر 50-4 گردنبند برنزی از خورویین
181.....	تصویر 51-4 گردنبند سنگی از خورویین
182.....	تصویر 52-4 سنجاق با نقش گلدار از لرستان
182.....	تصویر 53-4 سنجاق با نقش حیوان از لرستان
183.....	تصویر 54-4 سنجاق با نقش قبه ای از لرستان
183.....	تصویر 55-4 سنجاق با نقش انسان از لرستان
183.....	تصویر 56-4 سنجاق با ترکیب انسان و حیوان
183.....	تصویر 57-4 سنجاق با نقش ستاره از لرستان

فهرست جداول

صفحه

شماره و عنوان جدول

- جدول 1-3 انواع فلزات و علامت شیمیایی و درجه گداز آن ها 184
- جدول 1-4 گونه شناسی و گاهنگاری مجموعه زیورآلات گورستان مارلیک 184
- جدول 2-4 گونه شناسی زیورآلات مکشوفه از کلورز 185
- جدول 3-4 گونه شناسی و مقایسه مجموعه اشیاء مفرغی گورستان جمشید آباد 186
- جدول 4-4 گونه شناسی زیورآلات مکشوفه از دینخواه تپه 186
- جدول 5-4 فراوانی اشیاء در گورهای چنگبار 187
- جدول 6-4 گونه شناسی اشیاء فلزی گورستان چنگبار 187
- جدول 7-4 گونه شناسی انواع سنجاق های سرخ دم لرستان 188

فصل اول

کلیات طرح تحقیق

1-1- مقدمه

زیورآلات فلزی از جمله داده های باستان شناسی هستند که در طی اواخر هزاره دوم و اوایل هزاره اول ق.م به طور گسترده در مناطق مختلف ایران با سبک ها و تکنیک های مختلف ساخته و پرداخته می شدند. زیورآلات ساخته شده در این دوران مخصوصاً در عصر آهن I و II با توجه به مطالعات انجام شده بیشتر از قبرستان های این دوران به دست آمده اند. در پژوهش حاضر به بررسی و گونه شناسی این گونه زیورآلات پرداخته شده است. ساخت و استفاده گسترده از زیورآلات، مخصوصاً زیورآلات زرین در این دوران نه تنها نشان دهنده پیشرفت اقتصادی و اجتماعی جوامع عصر آهن، بلکه نقوش این زیورآلات نشان دهنده باورهای مذهبی و اعتقادی مردمان عصر آهن می باشد. با توجه به مطالعات انجام شده، تعاملات فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل تکنولوژیکی و عوامل سیاسی از جمله عوامل مهمی هستند که در شکل گیری سبک ها و گونه های مختلف زیورآلات تأثیر گذار بوده اند. این پژوهش در پنج فصل تدوین شده است، در فصل اول به طور مختصر به کلیات جغرافیایی مناطق مورد مطالعه پرداخته شده در فصل دوم در زمینه تاریخچه فلزکاری در ایران باستان بحث شده و در فصل سوم به بررسی و طبقه بندی زیورآلات عصر آهن (I و II) در مناطق مورد مطالعه پرداخته شده، در فصل چهارم به جمع بندی، نتیجه گیری و پاسخ به سوالات و فرضیه های پژوهش پرداخته شده و در فصل پنجم، نقشه ها، طرح ها، تصاویر و جداول ارائه گردیده است. یکی از مهمترین ویژگی های زیورآلات عصر آهن I و II در مناطق مورد مطالعه تنوع تولید زیورآلات، استفاده از سبک ها و تکنیک های مختلف و رایج شدن الگوهای بومی و منطقه ای است.

در پژوهش حاضر جهت مطالعه دقیق داده ها، بررسی، مقایسه و گونه شناسی زیورآلات، مناطق مورد مطالعه را به

چهار منطقه تقسیم بندی نموده ایم که عبارتند از:

الف) منطقه شمال ایران

ب) منطقه شمال غرب ایران

ج) منطقه فلات مرکزی ایران

د) منطقه غرب ایران

در تقسیم بندی انجام شده به بررسی و مطالعه زیورآلات تعدادی از محوطه ها و یا قبرستان های مرتبط با این محوطه ها پرداخته شده که عبارتند از:

منطقه شمال ایران شامل: تپه مارلیک، کلورز، گورستان قلعه کوتی و گورستان جمشید آباد.

منطقه شمال غرب ایران شامل: تپه حسنلو، دینخواه تپه، کردلر تپه، گورستان مسجد کبود، زیویه و گورستان چنگبار.

منطقه فلات مرکزی شامل: تپه سیلک، تپه قبرستان، تپه سگزآباد، تپه فیطریه، گورستان خوروین و تپه صرم.

منطقه غرب ایران شامل: لرستان، تپه نوشیجان، تپه گودین، تپه گیان و باباجان تپه.

با توجه به مطالعاتی که بر روی سبک ها و تکنیک های زیورآلات در مناطق چهارگانه انجام شده به نظر می رسد در مناطق چهارگانه شمال، شمال غرب، فلات مرکزی و غرب ایران از سبک ها و تکنیک های مشابهی در ساخت و تولید زیورآلات استفاده می شده است. بنابراین وجود مراکز برای ساخت این زیورآلات، در مناطق مورد مطالعه در این دوران، دور از ذهن نیست.

با توجه به تجزیه و تحلیل زیورآلات از نظر فرم و شکل در مناطق مورد مطالعه، به نظر می رسد که زیورآلات این مناطق از نظر فرم و شکل نیز مشابهت هایی با یکدیگر دارند. البته باید به این موضوع هم اشاره کرد که در بعضی از مناطق فرم ها و شکل های منحصر به فردی نیز مشاهده می شود که در مناطق دیگر شناسایی نشده اند به عنوان مثال می توان به سنجاق های مکشوفه از مناطق مختلف لرستان اشاره کرد.

ساخت و تولید تعدادی از زیورآلات از جمله دستبندها، حلقه های مفرغی ساده و سنجاق های ساده در تمامی مناطق مورد مطالعه رواج داشته است که مشابهت هایی نیز از نظر شکل، فرم و تکنیک ساخت با یکدیگر دارند و به نظر می رسد ارتباطات فرهنگی و اقتصادی بین مناطق شمال، شمال غرب، فلات مرکزی و غرب ایران در طی دوران عصر آهن I و II وجود داشته است.

با توجه به مطالعات انجام شده بر روی زیورآلات مکشوفه از مناطق چهارگانه به نظر می رسد که بین زیورآلات مکشوفه از منطقه شمال ایران و مخصوصاً غرب ایران از نظر تکنیک های ساخت و همچنین عناصر تزئینی به کار رفته در آنها با زیورآلات مکشوفه از خارج از ایران مانند قفقاز و عراق مشابهت هایی وجود دارد.

1-2- بیان مسئله

آهن، آخرین اما مهمترین فلز شناخته شده بشر است و تا به امروز از اهمیت آن کاسته نشده و هیچ فلزی جایگزین آن نشده است. به دلیل اهمیت آن در قرآن نیز ذکر شده و یکی از سوره های قرآن با نام الحديد آغاز می شود (پور فرج، 1386):

(95).